

Wprowadzenie

1. Cel pracy i podstawowe wyzwania badawcze

Zjawisko regionalnej integracji państw jest jednym z najbardziej intrygujących zjawisk we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Wywołuje ona rozmaite dylematy teoretyczne i praktyczne. Stanowi również rosnące wyzwanie dla prawa międzynarodowego. Integracja regionalna, która zaczęła się rozwijać szczególnie intensywnie po II wojnie światowej, uzyskała kształt instytucjonalny, przybierając postać regionalnych organizacji integracyjnych. Organizacje te, wraz z ich rozwojem, przyjmują coraz bardziej złożoną postać, odbiegającą w różnych aspektach od tradycyjnych organizacji międzynarodowych (organizacji współpracy państw). Co więcej, organizacje integracyjne, dążąc do osiągnięcia swojego podstawowego celu i wypełnienia swej głównej funkcji, tj. ustanowienia przestrzeni zintegrowanej, posługują się w coraz większym stopniu instrumentarium prawnym, tworząc rozbudowane integracyjne porządki prawne.

Jednak do niedawna regionalne organizacje integracyjne nie były przedmiotem szczególnego zainteresowania prawa międzynarodowego. Większą ciekawość badawczą wzbudzały w naukach politycznych (nauce stosunków międzynarodowych) i ekonomicznych (ekonomii międzynarodowej). Nauka prawa międzynarodowego podejmowała przede wszystkim tematykę Unii Europejskiej, traktując jej przypadek niejednokrotnie jako wyjątkowy w skali świata. Jak dotąd, doktryna nie bardzo jest też zdecydowana, jak traktować tę Unię. W rezultacie raz ją włącza w zakres swoich badań, innym razem uznaje, że stanowi w zasadzie „ciało obce” i ignoruje jej istnienie i praktykę. Z kolei pozostałe organizacje integracyjne dość powszechnie uważa się za tradycyjne organizacje międzynarodowe, nieróżniące się zasadniczo od innych. W konsekwencji prezentacja różnych zagadnień poświęconych prawu organizacji międzynarodowych odbywa się przez przytaczanie przykładów dotyczących prawa i praktyki regionalnych organizacji integracyjnych. Bywa również tak, zwłaszcza w nauce prawa organizacji międzynarodowych, że nie dostrzegając jakościowych różnic między pozaeuropejskimi organizacjami integracyjnymi i klasycznymi organizacjami współpracy międzynarodowej, porównuje się je ze sobą i wywodzi nietrafne wnioski.

Daje to zafałszowany obraz rzeczywistości, gdyż szereg instytucji prawnych nie występuje w wypadku tradycyjnych organizacji międzynarodowych albo występuje w zupełnie innej skali. Tymczasem zjawisko regionalnej integracji państw uzyskało wymiar globalny, rozwijając się co prawda w różnych formach i z różną dynamiką, lecz niemal na każdym kontynencie. Zaczyna też wywoływać fundamentalne problemy z punktu

widzenia prawa międzynarodowego i prawa organizacji międzynarodowych. Celem głównym pracy będzie ich identyfikacja, analiza, prawna kwalifikacja i ocena.

W badaniach dotyczących zjawiska regionalnej integracji państw podstawową kwestią metodyczną jest, czy regionalne organizacje integracyjne stanowią jednorodną grupę badawczą, dającą się wyodrębnić ze względu na swoją funkcję z całokształtu organizacji międzynarodowych. Ujmując tę kwestię w kategoriach prawa międzynarodowego należałoby, zastanowić się, czy organizacje integracyjne stanowią odrębną kategorię organizacji państw, czy też mieszczą się w grupie organizacji międzynarodowych, stanowiąc ewentualnie ich podkategorie. Dalszym zagadnieniem jest, czy i jaką osobowość prawną mają regionalne organizacje integracyjne, czy różni się ona od podmiotowości prawnej organizacji międzynarodowych wykonujących funkcję współpracy. Powstaje także pytanie, czy i w jaki sposób regionalne organizacje integracyjne wpływają na status prawny państw członkowskich, czy wpływają bardziej lub inaczej niż tradycyjne organizacje międzynarodowe. Wyjaśnienia wymaga także specyfika instytucjonalna organizacji integracyjnych. Ważne jest również to, czy prawo wytwarzane przez regionalne organizacje integracyjne staje się porządkiem prawnym i czy różni się on od prawa klasycznych organizacji międzynarodowych, czy może być kwalifikowany jako prawo międzynarodowe, a zatem jako porządek prawny należący do szerszego międzynarodowego porządku prawnego. Wreszcie umiędzynarodowienie działalności regionalnych organizacji integracyjnych, w tym coraz szerszy bezpośredni lub pośredni ich udział w stosunkach traktatowych wywołuje zagadnienie ich zdolności traktatowej oraz ponoszenia ewentualnych konsekwencji prawnych związanych z korzystaniem z tej zdolności.

2. Objaśnienie tytułu i zakresu monografii

Zanim rozpoczniemy zagłębiać się w niezwykle ciekawą, ale jednocześnie złożoną problematykę regionalnej integracji państw, wyjaśnimy elementy tytułu monografii. Nazwano ją „Fenomenologią regionalnej integracji państw. Studium prawa międzynarodowego”. Najbardziej intrygującym elementem tego tytułu może wydawać się fenomenologia. Termin ten rodzi naturalne skojarzenia z fenomenologią jako pewnym nurtem badań filozoficznych¹. Niewątpliwie byłby to wniosek zbyt daleko idący. Jednak pewne elementy podejścia fenomenologicznego są w pracy obecne. Można choćby wskazać na postrzeganie świata badanego w sposób taki, jakim jest, wieloaspektowy, zanurzony w historię i kulturę, bez niepotrzebnych idealizacji i formalizacji. Jednak sam fenomen jest rozumiany dużo prościej, jako zjawisko.

Termin „zjawisko” ma w tej monografii zatem charakter dość techniczny. Jako takie nie będzie ono przedmiotem szczególnego zainteresowania. Wyjaśnić jednak wypada, że jest ono tutaj rozumiane jako przedmiot rzeczywisty, poddający się obserwacji

---

¹ Zob. m.in. *L. Embree*, *Analiza refleksyjna. Wprowadzenie do badań fenomenologicznych*, przekład A. Łagodzka, Warszawa 2006.

empirycznej². Z uwagi na to, że dotyczy państw jako członków wspólnoty międzynarodowej w ich relacjach wzajemnych i w stosunku do świata zewnętrznego, będzie ono traktowane jako zjawisko społeczne (międzynarodowe). Ze względu na to, że wchodzi w grę jego charakterystyka z perspektywy prawa międzynarodowego, będziemy mówili o zjawisku integracji jako przedmiocie relevantnym prawnie, a więc takim, które może być opisane językiem prawnym i które ma implikacje prawne. Zjawisko integracji państw ma swoją geografię, strukturę, wewnętrzne zależności, dynamikę (w tym rozumieniu jest też procesem) i odniesienia zewnętrzne. Fenomenologia regionalnej integracji państw to zatem studium zjawiska regionalnej integracji państw dokonane z perspektywy prawa międzynarodowego.

W literaturze przedmiotu regionalna integracja państw może być i jest analizowana z różnych perspektyw badawczych: historycznej, politologicznej, ekonomicznej, socjologicznej, wojskowej, prawnej. W tej monografii podstawową płaszczyzną badań uczyniono prawo międzynarodowe, pozostałe konteksty będą uwzględniane jedynie dodatkowo, jako wprowadzenie w problematykę czy też tło dla rozważań prawnomiędzynarodowych. Wśród nich większą wagę przywiązano do spojrzenia politologicznego (stosunki międzynarodowe) i ekonomicznego (międzynarodowe stosunki gospodarcze, makroekonomia, ekonomia światowa) niż innych ujęć pozaprawnych.

Przyjęcie jako wiodącego podejścia prawnomiędzynarodowego w dużym stopniu narzuca jednak określony kierunek i strukturę badań. W konsekwencji przedmiotem zainteresowania nie będzie regionalna integracja państw jako taka, ani nawet regionalne organizacje integracyjne jako takie. Zjawisko integracji i same organizacje integracyjne będą przedmiotem analizy w zakresie, w jakim ściśle łączą się z prawem międzynarodowym, wywołując konieczność zajęcia stanowiska lub powodując określone skutki w sferze prawa międzynarodowego. Innymi słowy analiza integracji państw i regionalnych organizacji integracyjnych jest podporządkowana celowi pracy.

3. Główne tezy pracy

Kluczową tezą monografii jest twierdzenie, że regionalne organizacje integracyjne stanowią coraz bardziej emancypującą się spośród organizacji międzynarodowych kategorię podmiotów prawa międzynarodowego. Zaczynają one coraz mocniej odróżniać się od tych organizacji, chociaż granica między nimi nie jest liniowa, lecz raczej sferyczna. Organizacje integracyjne niekoniecznie jednak przekształcają się w państwa. Natomiast z racji ich funkcji integracyjnej wpływają na pozycję państw członkowskich jako podmiotów prawa międzynarodowego, powodując jej modyfikację.

Regionalne organizacje integracyjne w coraz szerszym zakresie wytwarzają również porządki prawne, które dążą do autonomii, a nawet samowystarczalności. Autonomia tych porządków jest jednak relatywna. Z uwagi na prawnomiędzynarodową podstawę ich ustanowienia i stosowane instrumentarium prawne w niej umocowane mogą być

---

² M. Szymczak (red.), Słownik języka polskiego PWN, t. 3, R-Z, Warszawa 1996, s. 958.

uznawane za reżimy szczególne prawa międzynarodowego i w ten sposób zaliczane do międzynarodowego porządku prawnego, chociaż odnoszą się przede wszystkim do regulacji stosunków transgranicznych między integrującymi się państwami. Stosunkowo nowatorskie formy działania powinny być postrzegane jako możliwy wyraz rozwoju międzynarodowego porządku prawnego, a nie zagrożenie dla niego. Mogą być też uważane za przejaw nowej formy regionalnego prawa międzynarodowego.

Regionalne organizacje integracyjne są coraz bardziej stabilnym elementem architektury instytucjonalnej współczesnej wspólnoty międzynarodowej. Uczestniczą w coraz większym zakresie w obrocie międzynarodowym lub też wpływają na państwa członkowskie w tej dziedzinie. We wspólnocie międzynarodowej mogą odgrywać, i w coraz większym stopniu odgrywają, różne role, które są relewantne z punktu widzenia ładu światowego i prawa międzynarodowego. Mogą one: 1) wносить wkład w rozwój prawa międzynarodowego, rozwijając instytucje nieznane prawu międzynarodowemu lub nie w pełni ukształtowane w tym prawie. W ten sposób będą torowały drogę nowym rozwiązaniom, promując ich upowszechnienie w szerszej, także powszechnej skali; 2) implementować prawo międzynarodowe w swoim prawie i za jego pośrednictwem w prawie krajowym państw członkowskich (prawo integracyjne jest pasmem pośredniczącym konkretyzującym i umacniającym skuteczność prawa międzynarodowego w prawie krajowym); implementacja ta może mieć różny charakter, w tym także nie w pełni związany, co będzie oznaczało, że organizacja integracyjna nie będzie w pełni, co do każdego elementu regulacji prawnomiędzynarodowej, związana, lecz będzie mogła wypełniać ją własną treścią i nadawać jej specyficzny kulturowy lub inny charakter; 3) być uznane za podmiot mający zdolność do występowania jako strona sporów międzynarodowych, podlegający kontroli dokonywanej przez zewnętrzne instytucje międzynarodowe (organizacje międzynarodowe, sądy międzynarodowe, arbitraż, inne) – tak w przypadku implementacji, jak i (zwłaszcza) w przypadku tworzenia standardów autonomicznych, ponoszący też odpowiedzialność międzynarodową.

4. Struktura monografii

Mając na uwadze cel i podstawowe wyzwania badawcze oraz wskazane tezy, monografia, z uwagi na swoją obszerność, została podzielona na dwa tomy. Przy tym tom 1, zatytułowany „Teoria i praktyka regionalnej integracji państw”, składa się z dwóch części: wprowadzającej i przeglądowej. Tom 2, pod tytułem „Regionalne organizacje integracyjne z perspektywy prawa międzynarodowego”, zawiera rozważania analityczne.

W ramach tomu 1 pierwsza jego część obejmuje teoretyczne i praktyczne aspekty zjawiska regionalnej integracji państw. Ma ona stanowić podłoże dla dalszych rozważań przeglądowych oraz analitycznych. Część ta została podzielona na trzy rozdziały, w których wyjaśniane są podstawowe pojęcia, charakteryzowane tendencje regionalistyczne w stosunkach międzynarodowych i w prawie międzynarodowym, a także przedstawiane aspekty koncepcyjne integracji regionalnej.

W ten sposób w rozdziale I omawia się podstawowe aspekty zjawisk regionalnych w stosunkach międzynarodowych i w prawie międzynarodowym: wyjaśniane są pojęcia regionu, regionalizmu i regionalizacji oraz ich znaczenie w nauce stosunków międzynarodowych i prawa międzynarodowego, a ponadto pokazane syntetycznie regionalne aspekty prawa międzynarodowego. W rozdziale II rekonstruuje się rys historyczny regionalnej integracji państw, tj. historię integracji gospodarczej i politycznej od XIX w. po zakończenie II wojny światowej, a także integrację regionalną w świetle podstaw powojennego ładu międzynarodowego. Wreszcie w rozdziale III dokonuje się charakterystyki najważniejszych z punktu widzenia monografii koncepcji integracji regionalnej (ekonomicznych i politologicznych), jak również pokazuje się ogólne podejście do integracji regionalnej z perspektywy prawa międzynarodowego.

Część druga tomu 1 obejmuje przegląd współczesnych regionalnych organizacji integracyjnych i ich porównanie. W jej obrębie starano się uporządkować procesy integracyjne, stosując jako główne kryterium region kontynentalny. W ten sposób, biorąc także pod uwagę fakt, że w Oceanii nie powstały organizacje integracyjne, część tę podzielono na cztery rozdziały. Dotyczą one odpowiednio Europy, Ameryk (obu łącznie), Afryki i Azji. Uwzględniono w nich organizacje *prima facie* integracyjne, tj. takie, które deklarują cele integracyjne, zwłaszcza w sferze gospodarczej, oraz przyjmują rozwiązania instytucjonalne i prawne służące tym celom. W sumie analizą objęto ok. 30 regionalnych organizacji integracyjnych, co niewątpliwie stanowi ich reprezentatywną grupę.

W każdym z czterech rozdziałów części 2 tomu 1 omówione zostały uwarunkowania integracji na poszczególnych kontynentach, a także struktury integracyjne, jakie tam powstały. Badaniami objęto organizacje istniejące. Są one jednakże pokazywane na tle procesów, które doprowadziły do ich powstania (w tym przemian wcześniej istniejących organizacji). W efekcie na prezentację poszczególnych regionalnych organizacji integracyjnych składają się historia określonej organizacji integracyjnej oraz jej aktualna sytuacja prawna, przedstawiona według jednolitego schematu, który obejmuje: statut, osobowość prawną organizacji integracyjnej, członkostwo w organizacji, jej cele i zasady działania, strukturę instytucjonalną i zasady finansowania, porządek prawny organizacji i metodykę integracji, jej zakres przedmiotowy oraz dorobek prawny. Część drugą zamknię syntetyzujący rozdział o charakterze podsumowującym. Spójrzmy w nim na procesy integracji regionalnej z perspektywy organizacyjnej, dynamiki rozwojowej oraz wyodrębniania możliwych modeli integracji.

Część druga tomu 1 jest obszerna. Wynika to nie tylko z dużej liczby regionalnych organizacji integracyjnych i niekiedy ich bogatej historii. Jednym z celów pośrednich (ubocznych) tej monografii jest bowiem również pokazanie złożonego bogactwa procesów integracyjnych i ich dynamiki z perspektywy prawnej. Ujęcie zagadnienia z tego punktu widzenia stanowi pewne *novum*. W literaturze polskiej problematyka ta była bowiem dotąd opisywana przede wszystkim przez nauki polityczne i ekonomiczne. Charakterystyka procesów integracyjnych z ich perspektywy odbywa się przy użyciu pojęć i metod właściwych dla tych nauk. Nie są one tożsame z pojęciami i metodyką

prawa międzynarodowego. W rezultacie prezentacja politologiczna i ekonomiczna znacząco odbiegają od tego, czego oczekuje prawnik specjalizujący się w prawie międzynarodowym lub prawie organizacji międzynarodowych. Nie zawsze jest też aktualna. Konieczne było zatem zrekonstruowanie historii i teraźniejszości procesów integracyjnych z prawnego punktu widzenia. Ponadto u źródła przyjętego podejścia leży założenie, że materia ujęta w części 2 będzie mogła stanowić podstawę do dalszych analiz, prowadzonych w tomie 2 monografii.

Inaczej niż zwłaszcza część 2 tomu 1, tom 2 opiera się na podejściu horyzontalnym. Kryteria analityczne wyznaczają w nim prawo międzynarodowe i prawo organizacji międzynarodowych. W kolejnych rozdziałach badane są pojęcie regionalnej organizacji integracyjnej w relacji do pojęcia prawnego organizacji międzynarodowej (zagadnienie kwalifikacji regionalnych organizacji integracyjnych jako organizacji międzynarodowych bądź instytucji samodzielnych), jej podmiotowość prawna w zestawieniu z podmiotowością prawną, zwłaszcza prawnomiędzynarodową, organizacji międzynarodowych, pozycja prawna państw jako członków regionalnych organizacji integracyjnych w relacji do położenia państw nienależących do organizacji integracyjnej i jako członków organizacji międzynarodowych, specyfika instytucjonalna tych organizacji w porównaniu do struktury instytucjonalnej tradycyjnych organizacji międzynarodowych, charakter ich porządków prawnych oraz zagadnienie ich przynależności do międzynarodowego porządku prawnego w relacji do porządków prawnych organizacji międzynarodowych, wreszcie problematyka udziału regionalnych organizacji integracyjnych w obrocie prawnomiędzynarodowym z punktu widzenia korzystania ze zdolności traktatowej oraz konsekwencji prawnomiędzynarodowych wynikających z korzystania z tej zdolności, także w porównaniu do zdolności organizacji międzynarodowych. Tom 2 zakończy wnioski ogólne dotyczące całej monografii.

5. Metodyka monografii

Biorąc pod uwagę przyjętą perspektywę badawczą, metodyka pracy opiera się przede wszystkim na instrumentarium ukształtowanym w naukach prawnych, a zwłaszcza w szeroko pojmowanym prawie międzynarodowym, w tym w prawie organizacji międzynarodowych. Oznacza to, że zjawisko regionalnej integracji państw nie jest tutaj analizowane w kategoriach socjologicznych, ekonomicznych czy politologicznych. Nie weryfikuje się efektywności zjawiska integracji z tych perspektyw metodycznych, aczkolwiek nie jest tutaj obojętne działanie struktur integracyjnych czy kwestia ich dorobku prawnego.

W badaniach i dochodzeniu do ostatecznych wniosków przyjęto co do zasady metody indukcyjną i komparatystyczną. Przypadki regionalnej integracji państw są zatem najpierw badane w każdym indywidualnie (zasadniczo tom 1), a następnie porównywane zarówno między sobą, jak i z bytami im najbliższymi, tj. z tradycyjnymi (klasycznymi, międzyrządowymi) organizacjami międzynarodowymi, częściowo także z państwami (tom 2). Analiza komparatywna ma przy tym charakter systemowy i szcze-

gółowy. Porównywane są między sobą całe organizacje integracyjne, ale także różne instytucje i reguły na nie się składające. Kluczowa jest jednak analiza systemowa, która ma umożliwić weryfikację podstawowych założeń i tez pracy.

Podkreślić też wypada, że niejednokrotnie metodyka stosowana zwykle do instytucji, zjawisk czy procesów prawnych w przypadku regionalnych organizacji integracyjnych okazuje się zawodna, czy też jednostronna. Konieczne jest pomocnicze sięganie do wyników badań, jakie oferują nam nauka stosunków międzynarodowych, szerzej nauki polityczne, oraz makroekonomia. Pozwalają one lepiej zrozumieć znaczenie problemów prawnych, a także ocenić ich efektywność i funkcjonalność. Będą one wszelako traktowane jedynie jako uzupełniające narzędzie analiz prawnomiędzynarodowych i do takiej roli ograniczane.

6. Warsztat badawczy

W monografii korzystano z bardzo szerokiej, chociaż jakościowo zróżnicowanej podstawy źródłowej prawa pozytywnego, zwłaszcza w językach angielskim i francuskim. Stanowią ją zarówno źródła klasycznego prawa międzynarodowego, jak i źródła prawa integracyjnego różnych regionalnych organizacji integracyjnych. Wchodzą w grę tak źródła umowne, stanowione akty instytucjonalne, jak i pomocnicze – zwłaszcza orzecznictwo sądowe i arbitrażowe. W wielu przypadkach konieczne stało się korzystanie z baz danych różnych organizacji i instytucji naukowych (niestety, nie zawsze o wysokiej jakości, kompletności i dostępności). Informacje z nich uzyskane podlegały wielopoziomowej weryfikacji. W rezultacie w pracy znajdują się liczne odnośniki do stron internetowych poszczególnych baz danych, a nawet poszczególnych dokumentów.

Niezwykle pomocna okazywała się także coraz bardziej dynamicznie rozwijająca się literatura przedmiotu – tak obca, jak i polska. Przy tym w przypadku literatury polskiej widoczna jest wyraźna nierównowaga. O ile jest ona dość bogata w dziedzinie politologii i ekonomii, o tyle w sferze prawa międzynarodowego, poza zagadnieniem Unii Europejskiej, jest wciąż bardzo uboga. Tę lukę stara się wypełnić niniejsza książka.

Wobec przyjętej w monografii perspektywy badawczej (analiza porównawcza, spojrzenie z punktu widzenia prawa międzynarodowego, prawa organizacji międzynarodowych i prawa integracyjnego) porusza się z konieczności bardzo wiele złożonych zagadnień prawnych. Nie ma jednak możliwości przeprowadzenia ich szczegółowej analizy. Zarazem starano się unikać powierzchowności i ogólnikowości. W rezultacie materia przedstawiona, przeanalizowana i oceniona w monografii powinna jako całość dać wystarczający obraz prawny zjawiska regionalnej integracji państw i umożliwić sformułowanie poglądów i ocen w poszczególnych płaszczyznach badawczych.

Szeroka perspektywa analityczna uniemożliwiła też przytoczenie i ustosunkowanie się do całej czy nawet najważniejszej literatury przedmiotu, zwłaszcza w przypadku Unii Europejskiej. Spowodowałoby to nadmierny rozrost i tak bardzo obszernej treści pracy. Wobec tego przyjęte zostało inne rozwiązanie. Wykorzystywane są w niej przede wszystkim te prace, które w rozumieniu autora były niezbędne do zrekonstruowania

omawianych instytucji prawnych, a także te, które pokazują zagadnienia przekrojowo i/lub w postaci dynamicznej (procesy, tendencje, zmiany). Z uwagi na dużą dynamikę zmian, preferowano też prace najnowsze, w tym dostępne online.

Warto też zauważyć, że literatura z zakresu prawa integracyjnego jest bardzo zróżnicowana jakościowo. Poza problematyką dotyczącą Unii Europejskiej, gruntowniejsze prace analityczne zaczynają powstawać w zasadzie dopiero w okolicach lat 2005–2010 i później. Jest ich też wciąż stosunkowo niewiele. Wcześniejsze prace mają często wartość jedynie informacyjną, a nawet tylko historyczną. Nieliczni autorzy badali problematykę głębiej, lecz najczęściej fragmentarycznie. Liczne regionalne organizacje integracyjne doznały poważnych modyfikacji w latach 90. i w pierwszej dekadzie XXI w. Ta ich przemiana okazała się z perspektywy tych badań najbardziej interesująca i owocna, gdyż spowodowała ona intensywny rozwój wielu z nich (choć nie wszystkich) tak w sferze wewnętrznej (umownej, legislacyjnej, orzeczniczej), jak i zewnętrznej (traktatowej). Zarazem jednak spowodowała, że literatura prawnicza dotycząca tych organizacji po zmianach dopiero powstaje. Póki co, jest to przede wszystkim literatura obca.

Monografia powstała w ramach projektu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki pt. „Fenomenologia regionalnej integracji państw. Studium prawa międzynarodowego”, NN 110 1653 40, wykonywanego w latach 2011–2015 (umowa Nr 1653/B/H03/2011/40).

W toku prac końcowych nad monografią Stany Zjednoczone, Meksyk i Kanada wynegocjowały nowe porozumienie, które ma zastąpić NAFTA (USMCA, zwane czasem NAFTA 2.0). Jego tekst zatwierdzono oficjalnie 1.10.2018 r. (dostępny na stronie: <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement/united-states-mexico>). Umowa ta nie została uwzględniona w tej monografii. Niemniej jej wejście w życie nie zmienia co do istoty ustaleń na temat charakteru i poszczególnych rozwiązań integracyjnych w tym subregionie. Wciąż mamy do czynienia ze strefą wolnego handlu o niskim poziomie zinstytucjonalizowania (nawet bardziej ograniczonym w zestawieniu z NAFTA), w której decyzje podejmowane są przez konsensus, a spory mogą być rozwiązywane w różnych trybach pozasądowych, a dopiero w dalszej kolejności w postępowaniu panelowym (w formule zbliżonej do istniejącej w WTO). Interesującym *novum* jest jednak to, że nową umowę zawarto tylko na 16 lat, chociaż z możliwością przedłużenia za zgodą wszystkich stron na okres kolejnych 16 lat. W mocy pozostają dwa porozumienia flankowe w sprawie pracy i środowiska.

Stan prawny na dzień 1.9.2018 r.